

חֹדֶשׁ מַאי הִיָּה. נָאֵה מְפָל הַמַּאִיִּים
שְׂיִדְעָה אִי-פַעַם אִמָּא-אֲדָמָה
אלתרמן בשיר האביב המכאיב "אל תיתנו להם רובים"

זיוה שמיר

חודש מאי – שיאה של עונת האביב – הוא החודש האהוב ביותר בשירה האירופית בכלל, ובשירה הגרמנית בפרט. ידוע שירו של גיתה "שיר מאי" (*Mailed*) משנת 1771, שהולחן על-ידי **בטהובן**. ידוע גם שירו של היינה "בחודש מאי היפהפה" (*Im wunderschönen Monat*) משנת 1827 שהולחן על-ידי **שומאן**. ה-Lied הקצר והאופטימי של היינה תורגם לכל השפות האירופיות ואף זכה לתרגומים אחדים לעברית, הגם שהמבנה הסטרופי שלו, המשקל השלישוני וסכמת החריזה (**אבבב אבבב**) מקשים עד מאוד לתרגמו לעברית.

Im wunderschönen Monat Mai,
Als alle Knospen sprangen,
Da ist in meinem Herzen
Die Liebe aufgegangen.

Im wunderschönen Monat Mai,
Als alle Vögel sangen,
Da hab ich ihr gestanden
Mein Sehnen und Verlangen.

ובתרגומו של משה גנן :

אינטרמצו לירי

1

בְּחֹדֶשׁ מַאי הִנְהַדְרָה,
הַנְּצָנִים יִנְצוּ,
לְבִי אֲזִי יִפְתַּח
לְאַהֲבַי יְעֹז הוּא.

בְּחֹדֶשׁ מַאי הִנְהַדְרָה,
צְפוּרָה, קוֹלָה רוֹגֵעַ,
גְּלִיתִי לְךָ לְבִי,
אֵלֶיךָ יִתְגַּעֲגַע.

ובתרגום בחריזה אבאב, המקנה גמישות כלשהי לחריזה הכובלת של המקור :
בְּחֹדֶשׁ מַאי כְּלִיל-יִפְי / שְׁלֵל נְצָנִים רְוָה, / וְנִשְׁמָתִי בְּלִי סוֹף הִיא / תִּטְּףֵךְ רַק אֶהְבֶּה.
בְּחֹדֶשׁ מַאי כְּלִיל-יִפְי / זְמֶרֶת צְפוּרָה נְבֻעָה / גַּם אֶמְרָתִי תִחְשֹׁף הִיא / וְדוּי שְׁלֵ אֶהְבֶּה.
(מגרמנית : ז"ש).

כאשר חיבר היינה את שירו, התאפיינה גרמניה במדיניות שמרנית בהנהגת **מטרניך**. הייתה זו המתקופה שלאחר תבוסת **נפוליאון**, ומטרניך ביקש לדכא תנועות לאומיות וליברליות שקראו לאיחוד גרמניה. כמעט מאה שנים לאחר מכן, חודש מאי של שנת 1918, היא השנה האחרונה של מלחמת העולם הראשונה, סימן את רגעי השיא ב"מתקפת האביב" הגרמנית (מתקפת הקייזר) המבעיתה בחזית המערבית של המלחמה. לאחר שבירת קיפאון החפירות במרץ, הגרמנים התקדמו לעומק, אך למזלה של האנושות נעצרו בחודש מאי על ידי כוחות הברית (בריטניה וצרפת) במאמץ עליון, רגע לפני כניסתם המלאה של האמריקאים, שהובילה להיחלשות משמעותית של גרמניה לקראת סוף המלחמה.

שירו של אלתרמן הגיב במאוחר על מלחמת העולם הראשונה. בדרך-כלל השקפתו של אלתרמן בנושא המלחמה והחימוש, אשר זכתה לביטוי מבריק בטורו "הַעֲרָה פֶּרְדוּקְסִלִּית"¹, הייתה השקפה דואליסטית ודינמית, הנעה בין הומניזם פְּצִיפִיסְטִי כלל-אנושי כבשירו המוקדם "אַל תִּתְּנוּ לָהֶם רוֹבִים" (1934) לבין אקטיביזם לאומי של "אין בְּרָרָה" בנוסח "זְמֶר

הפלוגות" (1938). השיר הפציפיסטי המוקדם "אל תתנו להם רובים", שהיה נטע זר וחריג בנוף שירתו של אלתרמן, הולחן על-ידי סטפן וולפה, וזכה לפופולריות רבה בשנות השלושים. עד שנות החמישים והשישים הוא הושר בתנועות הנוער של האגף השמאלי של המפה הפוליטית – "השומר הצעיר" ובנק"י – אך לימים נגזו שיר זה, ומחברו אף השתדל לשכוח אותו ולהשכיחו. השיר בנוי כמונולוג דרמטי שמשמיע חייל שנפגע בהתקפת גז באוונני האחות הרחמנייה המטפלת בו: אחד הבתים בשיר זה מספר באירוניה כמה חודש מאי נפלא מכל החודשים של אימא אדמה. קוראי השיר שנתנו דעתם לנימה האירונית הבינו שזהו שחודש שבו בלעה אימא אדמה רבים מברואיה:

עוֹד אֶזְכֹּר, אַחוֹת – שְׁמַיִם לֹא שְׁמַיִם,
רוּחַ מִתְגַּלְגֶּלֶת עַל שְׁטִיחֵי קָמָה.
חֹדֶשׁ מַאי הָיָה. נָאָה מִכָּל הַמַּאִיִּים
שֶׁיִדְעָה אֵי-פַעַם אִמָּא-אֶדְמָה.

אלתרמן שאף אז בכל מאודו להשתייך לחבורת המשוררים הצעירים שחסתה בצלו של שלונסקי, ולא ייפלא שהוא התאים את עצמו לקו המדיני שהיה חביב על שלונסקי, ומן המילים מהדהדות אפילו מילותיו של שלונסקי המזוהות סמליות בתאריך הולדתו בשנת תר"ס – 1900 ("הִיָּה זֶה ה'א אֶדְר, הוּא יוֹם צְאֵתִי מִרְחֹם, אֶדְר לָבֵן כָּלֵל הָאֶדְרִים"). בשירו של אלתרמן ניתן היה בשלב זה לזהות יסודו רבים משירתו של רבו ומורו.

"אל תיתנו להם רובים" הוא שיר פציפיסטי מובהק. כמו בגרמנית, המילה "אחות" (Schwester) מציינת גם קרבת משפחה וגם "אחות רחמנייה" המסייעת לחולה להחלים. כאן, הדובר שנפגע בהתקפת גז מבקש מאחות בבית-החולים שבדור הבא יניחו לילדיו לחיות את חייהם ולא יתנו להם רובים. בכוונה רמז כאן אלתרמן לאחות בית-החולים משירי ברכט ולשירי האביב של גיתה והיינה, כדי להראות מה עוללו הגרמנים לאירופה היפה, שהיהודים סייעו רבות לטיפוחה הפיזי והתרבותי. שיר זה כתבתי בספרי 'על עת ועל אתר: פואטיקה ופוליטיקה ביצירת אלתרמן' (1999) את הדברים הבאים (הספר ניתן להורדה חינם באתרי [בקישור הזה](#)):

"בשנת 1932 הוציא שלונסקי חוברת צנומה בשם 'לא תרצח', ובה שירי מקור ותרגום בעלי מגמה פציפיסטית-הומניסטית המשקפים בסגנון מופשט ומוכלל את זוועות המלחמה שבכל זמן ובכל אתר. בהשראתה כתב אלתרמן את אחד

משיריו הראשונים – "אֵל תתנו להם רובים" (1934) – מונולוג בנוסח הבלדות הקטיריות הקודרות של ברכת, הנישא בפי חייל אלמוני שמת בקרב סתמי, לאחר שהרג ארבעה חיילים, אלמונים אף הם, ועתה הוא מבקש לבל לתנו רובים לשני בניו שנתרו אחריו. לימים, לאחר ששיר מקברי זה נדפס באנתולוגיה שייצגה את השירה העברית בת הזמן ונתפרסם ברבים, אף זכה למידה כלשהי של פופולריות, התכחש אלתרמן ליציר כפיו, וביקש להשכיחו מלב, בין השאר משום שעלול היה להתפרש, בראי האָתוס של דור תש"ח, כשיר תבוסתני שיש בו כדי לפגוע במוֹרָל הלוחמים למען עצמאות ישראל².

המאמר הפְּציפיסטי שהציב שלונסקי בפתח הספרון "לא תרצח" פותח במילים הטעונות: "ראש חודש אבגוסט. ראש השנה ליעל חטא' הגדול. זְכַר לחורבן, שהמיט על עצמו האדם במחיקת 'לא תרצח' מעל לוחות בריתו. בשנה הבאה, כעת חיה ימלאו שני עשורים מאותו יום תזזית, בו פרצה באירופה הילולת הדמים, כחופה שחורה בחצרמוות"³. דברי שלונסקי השפיעו השפעה עמוקה על אותם צעירים שביקשו להסתפח אל חבורתו. אלתרמן כתב בעקבותיהם את שירו הפְּציפיסטי "אֵל תתנו להם רובים", ורטוש כתב בעקבותיהם את שירי "חופה שחורה" ואת "שירי חרב" שלו (למרבה הפרדוקס, את הכותרת למחזור שיריו, שהפכה לימים לכותרת ספרו הראשון, הטעון במסרים מיליטריסטיים, נטל רטוש היישר ממשפטי הפתיחה של מאמרו הפְּציפיסטי של שלונסקי). שלונסקי כתב בהקדמתו כי בשנה הבאה (קרי, בשנת 1934) ימלאו עשרים שנה להילולת הדמים של מלחמת העולם הראשונה, ואלתרמן "הרים את הכפפה" ופרסם את שירו עשרים שנה בדיוק לאחר פרוץ המלחמה.

שלונסקי שאָמו ציפורה השתייכה בעלומיה לתא של תנועה סוציאליסטית-קומוניסטית, ואף הוא היה מקורב להלוד-הדעות ששרר באגף השמאלי של משפחתו, צירף את קולו למשוררים בעלי השקפה פְּציפיסטית – ולדימיר מיאקובסקי ברוסיה, ברתולד ברכט בגרמניה, וזיגפריד ששון (Sassoon) בבריטניה. אלתרמן התרחק מהשקפה זו, שלא הדגישה את סבלם של היהודים בשנות מלחמת העולם השנייה והשואה. אברהם שלונסקי ולאָה גולדברג המשיכו להחזיק בהשקפתם הקוסמופוליטית גם להבא.

שירו הפְּציפיסטי של אלתרמן "אֵל תתנו להם רובים" התפרסם אפוא לראשונה בקיץ 1934 בכתב-העת "טורים", אכסנייתו של שלונסקי⁴, והפך כאמור עד מהרה לשיר מושר ופופולרי. על מידת הפופולריות שלו תעיד העובדה ששיר זה לבדו מייצג את אלתרמן באנתולוגיה

"שירתנו הצעירה", שהוציא המשורר והמתרגם אליהו מייטוס בשנת תרצ"ח. כאן כָּלל מייטוס בצד שירים אחדים פרי-עטו של שלונסקי, שיר אחד בלבד של אלתרמן. במילים אחרות: מכל שיריו של המשורר הצעיר שנתפרסמו עד אז בעיתונות היומית והעיתית בחר מייטוס בשיר "אל תתנו להם רובים", שהיה בשלב זה שירו היחיד של אלתרמן שהיה ידוע בציבור, אף-על-פי שכבר בשלב מוקדם זה נודע אלתרמן כמחברם של פזמונים לבמה הקלה. בשנת 1934 כבר כתב אלתרמן גם פזמונים לסרט "לחיים חדשים" (1934) – סרט תעמולה של קרן היסוד בהפקתה של מרגוט קלאוזנר – ובהם שורות פטריוטיות כמו "אָנוּ אוֹהֲבִים אוֹתָךְ, מוֹלְדֶת, / בְּשִׂמְחָה, בְּשִׂיר וּבְעִמָּל". כאן לפנינו שיר מחאה פציפיסטי המתאר את זוועות המלחמה בחפירות של מלחמת העולם הראשונה, ואין לו נגיעה כלשהי לנעשה בארץ-ישראל:

בוֹאֵי נָא אַחוֹת וְשָׁבִי לָךְ כָּאֵן מִנְגֵד,
פֶּן אֶחָדֵל לְנֶשֶׁם וְאֶתְּ גַם לֹא תִדְעֵי.
פֹּה, בְּבֵית זֶה, מֵתִים כָּל כָּךְ בְּשֶׁקֶט...
קֵר לִי לְבַדִּי.

עוֹד גְּדוֹל הַלְיָלָה. הַמְנוֹרָה צְהִבְהָבֶת.
אֶת עֲצֵי הַגֶּן הָרוּחַ מְנִיעָה.
עַד שֶׁבֹאֵת הַלּוֹם יִשְׁבֶּה כָּאֵן הַשְּׁחֶפֶת.
הִיא טוֹבָה כְּמוֹךְ, אַחוֹת רַחֲמָנִיָּה.

הִיא חִבְקָה אוֹתִי כְּמוֹ הָיִתִּי יְלֵד.
הִיא אֶמְרָה לִי – בְּכֶה מְעַט, אֵל תִּתְבַּיֵּשׁ.
יְלֵדֶךָ יְתוֹם וְאַשְׁתְּךָ אִמְלָלֶת
וְאַתָּה תִּינּוֹק בֶּן אֲרָבָעִים וְשֵׁשׁ.

אַחוֹתִי, הֲלֹא יְדַעְתָּ וְדָאִי, הַגִּידִי
לְמָה הַחוֹלִים נִרְאִים קִטְנִים כָּל-כָּךְ...?
וְאֲנִי הֲלֹא אָדָם-חָיִל הָיִיתִי,
הֵן דְּבַרְתִּי פֹּה אֵל פֹּה עִם כָּלִי תוֹתַח!

זֶה הָיָה מִכְּבָר, הָעֵת אֲמַנֵּם חוֹלְפֹת.
אֶת בְּגָדֵי הַשָּׂרָד אֵינִי לּוֹבֵשׁ מֵאָז.
לִי הַשְּׂאִירוֹ רַק מְדַלָּה וְשִׁחְפֹת...
אֶת יוֹדַעַת מַה זֵאת הַתְּקִפָּה שֶׁל גֹּז?

עוֹד אֶזְכֹּר, אַחוֹת – שְׂמִים לֹא שְׂמִים,
רוּחַ מִתְגַּלְגֶּלֶת עַל שְׂטִיחֵי קָמָה.
חֲדָשׁ מֵאֵי הָיָה. נָאָה מְכַל הַמֵּאִים
שֶׁיִּדְעָה אֵי-פַעַם אִמָּא-אֲדָמָה.

הַגְּדוּדִים הִלְכוּ בְּאֲחוּזֵי סַחְרֵחֶרֶת,
כִּילָדֵי בֵּית-סֵפֶר שֶׁקִּבְּלוּ יוֹם חַג.
חִילִים זְקֵנִים הִתִּירוּ הַמַּחְגֵּרֶת
וְהִרְיָחוּ יַחַד שְׂמֵשׁ וְטַבָּק.

מִן הָרֵאשׁ הִסִּירוּ אֶת כּוֹבְעֵי הַפְּלָד,
סִלְסְלוּ שְׂפָם וְסִלְסְלוּ בְּקוֹל –
הֵי רְגִלִים-לִים, דָּרָךְ מְצַלְצֶלֶת,
הֵי גִלְכָה-לְכָה עַד אֲשֶׁר נָפַל –

וּבְמִנְגִּינוֹת פָּרְחוּ עֲצֵי תַפּוּחַ
וְאִמֵּי שְׁלֵי צְבָטָה אֶת לְחֵי
וְעַל הַשְּׂדוֹת הִתְגַּלְגְּלָה הָרוּחַ
וְזָרְקָה אֵלֵינוּ מְלוֹא חֲפָנֶיהָ מֵאֵי...

עוֹד אֶזְכֹּר, אַחוֹת – פְּתָאוּם... פְּתָאוּם לְפִתַּע
בָּאָה הָאִמָּה, יִדְעֵנוּ אֶת רִיחָה!
אִמָּא צָעֵקָה – מִדוּעַ הִתְחַבְּאֵת...?
לָמָּה זֶה, יִלְדֵי, לְבִשְׁתָּ מִסַּכָּה!?

ונפרץ קדימה. אל המערב־בלת.

מסכות הגז השונונו זה לזה.

לאחד קטן פגעתי בגלגלת

ושלשה גדולים דקרתי בחזה.

כל חיל כאלו לא זמר אף פעם.

כל חלל כאלו השתומם למות.

באדי המנות, בפצצות הרעם,

איש אחיו רצח מפחד ותמימות.

עוד אזכר אחות – כי לא צריך לשכח –

הם היו כמוני. הם היו טובים.

רק אסור היה אותם לקרב לשלח,

רק אסור היה לתת להם רובים!

וכעת – הנה. המלחמה איננה.

המנורה צהבהבת. ואני ואת.

שבע-עשרה שנה עברו מאז עד הנה,

שם הרגו אותי לאט. לאט-לאט.

והכל נשכח. ופה מתים בשקט.

והמנות פה צנוע ומנמס.

רק אני יודע – ראיתי יורקת

עוד את השנאה, הרצח והגז.

רק אני יודע שבמערב־בלת

בהיותי פתאום אחר, אים כזה...

לאחד קטן פגעתי בגלגלת

ושלשה גדולים דקרתי בחזה.

אַחֻזְתִּי, עוֹד רָגַע. שְׁנֵי בָּנִים לִי. שְׁנַיִם...
אַהֲבָתִים מְאֹד. לְבוֹתֵיהֶם טוֹבִים.
אֵךְ בָּבֹא הַיּוֹם... לְמַעַן הַשָּׁמַיִם,
אַל תִּתְּנוּ לָהֶם רוֹבִים!

כאמור, לימים התכחש אלתרמן לשירו הפציפיסטי "אל תיתנו להם רובים", ולא הכניסו לקובצי שיריו. מדוע ביקש המשורר לשכוח שיר זה ולהשכיחו? דומה שקברו כאן סיבות אחדות, חוץ-ספרותיות ופנים-ספרותיות כאחת:

- המציאות בעולם ובארץ השתנתה תכלית שינוי, ואלתרמן חדל לצדד, או אפילו להאמין, במדיניות השפָּנָת השלום (appeasement) של ראשי ממשלת בריטניה, שהתעלמו ב"מדיניות של בת-יענה" מהתחמשות גרמניה וכניסת צבאה לחבל הריין, תוך הפרה בוטה של הסכמי ורסיי שעליהם הייתה גרמניה חתומה. גם בארץ השתנו הנסיבות לבלי הַפֶּר, ואלתרמן נאלץ לקבוע כי "בשעה זו" של הָרַג אנשים חפים מפשע בכבישי הארץ ושרפת שדות ומטעים, אין המשורר יכול לשיר שירים פְּצִיפִיסְטִיִּים שעלולים להתפרש כשירים תבוסתניים שאינם מצדדים בהקמת המחותרות שהתארגנו בארץ-ישראל נגד הפורעים.
- ככל שהלך והתעצם כוחו של היטלר, כך נסוג אלתרמן מן העמדה הקוסמופוליטית הבלתי-מחייבת שאֲפִינָה את שיריו המוקדמים, והתחיל לכתוב שירים הנוגעים למצב הארץ-ישראלי (אף-על-פי שהוא מעולם לא ניתק את המצב הלאומי הארץ-ישראלי מן המצב הבין-לאומי). גם את שיריו הפריזאיים, המרבים בסממני זמן ומקום, החליט אלתרמן לגנוז באותה עת, וגם שיר קוסמופוליטי כדוגמת "אל תתנו להם רובים", הקשור במובהק למציאות נְכֵרִית, הרחוקה ת"ק פרסה מן המציאות הארץ-ישראלית, נגנוז לצמיתות. גם אותם שירים מבין שירי העיר והיער של כוכבים בחוץ הנראים אירופיים במובהק משִׁקְפִים כמדומה מציאות ארץ-ישראלית, עירונית וכפרית, אלא שזו עטופה בשבעה צעיפים, ויש בהם שלל תחבולות של הַזְרָה (estrangement) ושל הַפְּלָאָה (mystification). די לעיין ב"גלויות" שחיבר אלתרמן בשנות השלושים לאחר ביקור באתרים שונים ברחבי הארץ, כדי לראות שלצורכי

הזרה הוא נהג להעטות על מראות ארץ-ישראלים בנליים ומופכים לבוש נכרי ומנוכר, זר ומוזר.

• השיר נכתב ברוח הבלדות האפלות של ברכט, המגנות בסרקוזם בוטה את פגעי המלחמה, אשר שימשו בסיס לשירת המחאה האירופית. אלתרמן הצעיר תרגם בשנת 1933 בלדה של ברכט ברוח תרגומי שלונסקי ל"אופרה בגרוש". ככל שגברה האנטישמיות בגרמניה, ובמיוחד לאחר שהגיעו הידיעות על השמדת יהודי אירופה, הלך אלתרמן והתנתק מכל קשר לגרמניה ולתרבותה: הוא גנז את השירים והמחזות שתרגם מגרמנית, השליך מספרייתו את הספרים הגרמניים ולימים גם התנגד למדיניות "גרמניה האחרת" שביסס בן-גוריון בשנת 1959, לרגל ביקורו של הקנצלר אדנהואר בארץ. שיר כדוגמת "אָל תתנו להם רובים" השתייך בתודעת מחברו לתקופה האירופו-צנטרית שלו, תקופה שבה עדיין תרגם שירים ומחזות מן השפה גרמנית ובה עדיין הושפע מתרבות גרמניה והעריץ את יוצריה הגדולים. לפי עדות מנחם דורמן, הביוגרף של המשורר ונוצר מורשתו, המשורר האהוב ביותר על אלתרמן היה היהודי הגרמני המומר היינריך היינה. כאמור, בשורות המתארות בפזמון שלפנינו את חודש מאי ("יחדש מאי היתה. נאָה מַפֵּל הַמַּאִים [...] וְעַל הַשְּׂדוֹת הַתְּגַלְגָּלָה הָרוּחַ / וְזָרְקָה אֵלַינוּ מְלֹא תְפִינָה מַאי...") רמז אלתרמן לשירו של היינה Im wunderschönen Monat Mai ("יבחדש מאי היפהפה"), שהולחן כאמור על-ידי שומאן והיה ל-Lied פופולרי ואהוב.

• שורות אחדות מתוך "אָל תיתנו להם רובים" מצאו דרכם לשיר "איגרת" – אחד משיריו המרכזיים של קובץ שיריו הראשון של אלתרמן כוכבים בחוץ (1938), המספר על רצח אח (fratricide) בנימה דיווחית "שלווה" ו"תמימה". ראוי להשוות שורה כגון: "אִישׁ אָחִיו רָצַח מִפֶּתַח וְתַמִּימוֹת" לשורה כגון "אֲנִי תַמִּים [...] יָדִי הִיָּתָה בּוּ =] באח התאום] בַּשָּׂדֶה"; וכן שורה כגון "הֵם הָיוּ פִּמְנֵי, הֵם הָיוּ טוֹבִים" לשורה כגון "הָלֹא תַמִּיד יִדְעָתִי – / הוּא יָקָר מִמֶּנִּי, / וְהוּא רַק הוּא לָךְ הַטּוֹב וְהִתְחִיד"; וכן שורה כגון "שָׁם הָרְגוּ אוֹתִי לָאֵט, לָאֵט, לָאֵט" לשורה כגון "אֲנִי תַמִּים אֵלִי. לָאֵט לָאֵט הַפִּיתִי". ברי, אלתרמן העדיף לכוון זרקור כלפי השיר המקורי, המרובד מרבדים רבים, ולהשכיח את השיר החקייני, שהשפעת הבלדות של ברכט ניפרת בו בנקל.

• המבקרת ברכה חבס קטלה שיר זה ודקלומים נוספים של אלתרמן הצעיר שהפכו ל"שירי פולחן" ברשימה ארוכה שהתפרסמה בעיתון דבר, ואלתרמן שניחן ביושר אינטלקטואלי השתכנע ככל הנראה שדברי הביקורת של חבס מוצדקים ומנומקים.⁵ ברכה חבס כנראה לא הייתה היחידה שהביעה הסתייגות מן העמדה המובעת בשירו של אלתרמן. במאוחר התגלה גם שיר-תגובה של יונתן רטוש, "אָל הנשק", שנכתב

אמנם עוד בשנות השלושים כמענה ל"אל תתנו להם רובים". שירו של רטוש נפתח במילים "תִּתְּנוּ לָהֶם רוֹבִים / וְנַעֲמִידָה אֶל הַקִּיר / כָּל נֶבֶל / וּמִסְתָּאֵב וּמִתְּעָה".⁶ באותה עת התחילו רטוש וחבריו לגנות את אלתרמן, ומפי מרדכי שלו שמעתי כי נתפרסמו ברחובות תל-אביב וירושלים כרוזים פרי-עטם של **מרדכי שלו** וחבריו הרוויזיוניסטיים, ועליהם נדפסו שירים – פְּרֻדִּיּוֹת על שירי אלתרמן. ייתכן ששירו של רטוש הפותח במילים "תִּתְּנוּ לָהֶם רוֹבִים" (השיר ככל הנראה לא נדפס בעיתונות) נדפס על אחד מן הכרוזים האלה, שעליהם נדפסו שירים שניהלו דיאלוג גלוי עם אלתרמן. אך גם אם שיר זה נשאר במגירה, מותר כמדומה להניח שאלתרמן ידע בשלב זה כי שיר פציפיסטי כדוגמת "אל תתנו להם רובים" עשוי לשמש לוח מטרר לחצי הלעג והשנינה של מתנגדיו – הרוויזיוניסטים וה"כנענים".

•

סיבות אחדות ומצטלבות הובילו אפוא לגניזתו של השיר "אל תיתנו להם רובים", אך בעיקר אחראית לה התהדקות ידידותו של אלתרמן עם **יצחק שדה**, שביקש מהמשורר לחבר למען הכוח הטרומ-צבאי שהקים את ההמנון "זמר הפלוגות". אלתרמן ראה את הנעשה בקיבוץ תל-עמל, קיבוצה של אחותו **לאה להב**, שהשתייכה ל"השומר הצעיר", ואת התעוזה שנדרשה להקמת כוח המגן העברי לנוכח מאורעות הדמים שהתלוו ל"מרד הערבי". ב-1936 היה המשורר עד להקמת המבנה הראשון של מבצע "חומה ומגדל" בקיבוצה של אחותו. בהמנון "זמר הפלוגות" (1938) נקט אלתרמן עמדה שונה לחלוטין מזאת שעלתה מן השיר הפציפיסטי "אל תתנו להם רובים". כאן כתב את השורות המז'וריות והאופטימיות: "אֶת שְׁלוֹם הַמְּחַרְשָׁה נִשְׂאוּ לָךְ בְּחִירֶיךָ, הַיּוֹם הֵם לָךְ נוֹשְׂאִים שְׁלוֹם עַל הָרוֹבִים", כמתוך הצדעה לתעוזת הלוחמים. שני השירים – השיר הפציפיסטי וההמנון הצבאי – מעידים לכאורה שאלתרמן שינה את השקפתו תכלית שינוי וביצע בה תפנית של 1800, אך לאמתו של דבר התמונה הרבה יותר מורכבת מכפי שהיא עלולה להיראות בסקירה שטחית. בשנים שבין כתיבת "אל תיתנו להם רובים" (1934) לבין כתיבת "זמר הפלוגות" (1939) נשתנתה המציאות תכלית שינוי, ואלתרמן הבין ש"בשעה זו" ("זמר הפלוגות" התפרסם כחמישה שבועות לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה) העמדה הפציפיסטית האינדאליסטית היא לפעמים מותרות שאין אדם חפץ חיים יכול להרשות לעצמו, כי לא אחת היא משקפת משאלת לב אוטופיסטית, ולא את האמת לאמתה.

¹ הטור נדפס לראשונה בחתימת "נתן א.", תחת הכותרת "הפרדוכס מדבר", דבר, י"ג באלול תש"ד (1.9.1944), עמ' 2. השיר נכתב בעקבות ועידה של נציגי המעצמות שנתכנסו בתום מלחמת העולם השנייה שכדי לערוך תכנית לשלום בר-קיימא. לימים נכלל השיר בספר *הטור השביעי*. חלקו הראשון מעמיד לכאורה עמדה מיליטריסטית של "הרוצה בשלום ייפון למלחמה", אך חלקו השני מבקש להפוך את הרושם הראשון ולהוכיח ש"מלחמה בלתי פוסקת" למען שמירה על ערכים הומניסטיים עשויה לבטל את הצורך במלחמות דמים.

² ראו בספרי **"על עת ועל אתר: פואטיקה ופוליטיקה ביצירת אלתרמן"**, תל-אביב 1999, עמ' 8 – 9. דבריי אלה, לרבות על קשריו עם שירו של רטוש **"אל הנשק"**, וכן על מקומו של השיר **"אל תתנו להם רובים"** באנתולוגיה של אליהו מייטוס, צוטטו על-ידי אחרים מבלי להקפיד על חובת המזכה (credit) האקדמי.

³ מאמרו הפציפיסטי של שלונסקי **"לא תרצח"** פורסם לראשונה ב"טורים", שנה א, גיל' ו' (28.7.1933). מאמרו של שלונסקי בלויית השירים נכללו, כאמור, גם בספרון **לא תרצח** (ילקוט קטן של שירים נגד המלחמה, מתורגמים ומוסברים במאמר מבוא ע"י א' שלונסקי), הוצאת יחדיו, תל-אביב תרצ"ב. המבוא נדפס שוב בתוך **"ילקוט אשל"**, מרחביה 1960, עמ' 20 – 27.

⁴ **"אל תתנו להם רובים"**, **"טורים"**, כרך א, גיל' מז, ט"ו באב תרצ"ד (27.7.1934). ראו גם: **נתן אלתרמן, שירים 1931 – 1935**, תל-אביב תשמ"ד, עמ' 136 – 138.

⁵ ראו מאמרה של ברכה חבס [בחתימת "ברכה"] בעיתון "דבר", מיום כ"א בטבת תרצ"ה (27.12.1934), עמ' 3. ברכה חבס תיארה את **"אל תתנו להם רובים"** באירוניה כשיר אשר **"לא תיתכן עוד מסיבת נוער אצלנו בלעדיו, ממש כמו שלא תיתכן בלא 'אבא נלחם לחופש'"**, אף תיארה תיאור קריקטורי את **רחל מרכוס** המדקלמת את **"גדודי האש"** בפתוס. וראו מאמרו של **אלישע פורת** **"אל תיתנו להם רובים" – מקור השפעה אפשרי** באתר נתן אלתרמן.

⁶ השיר פורסם מקץ שנים ב"ידיעות אחרונות" מיום 26.4.1963. שירו של רטוש נפתח במילים **"יתנו להם רובים"**, וראו יהושע פורת **"שלח ועט בידו"**, תל-אביב תשמ"ט, עמ' 91. ראו גם בספרי על רטוש **"להתחיל מאלף"**, תל-אביב 1991, עמ' 176 – 177.